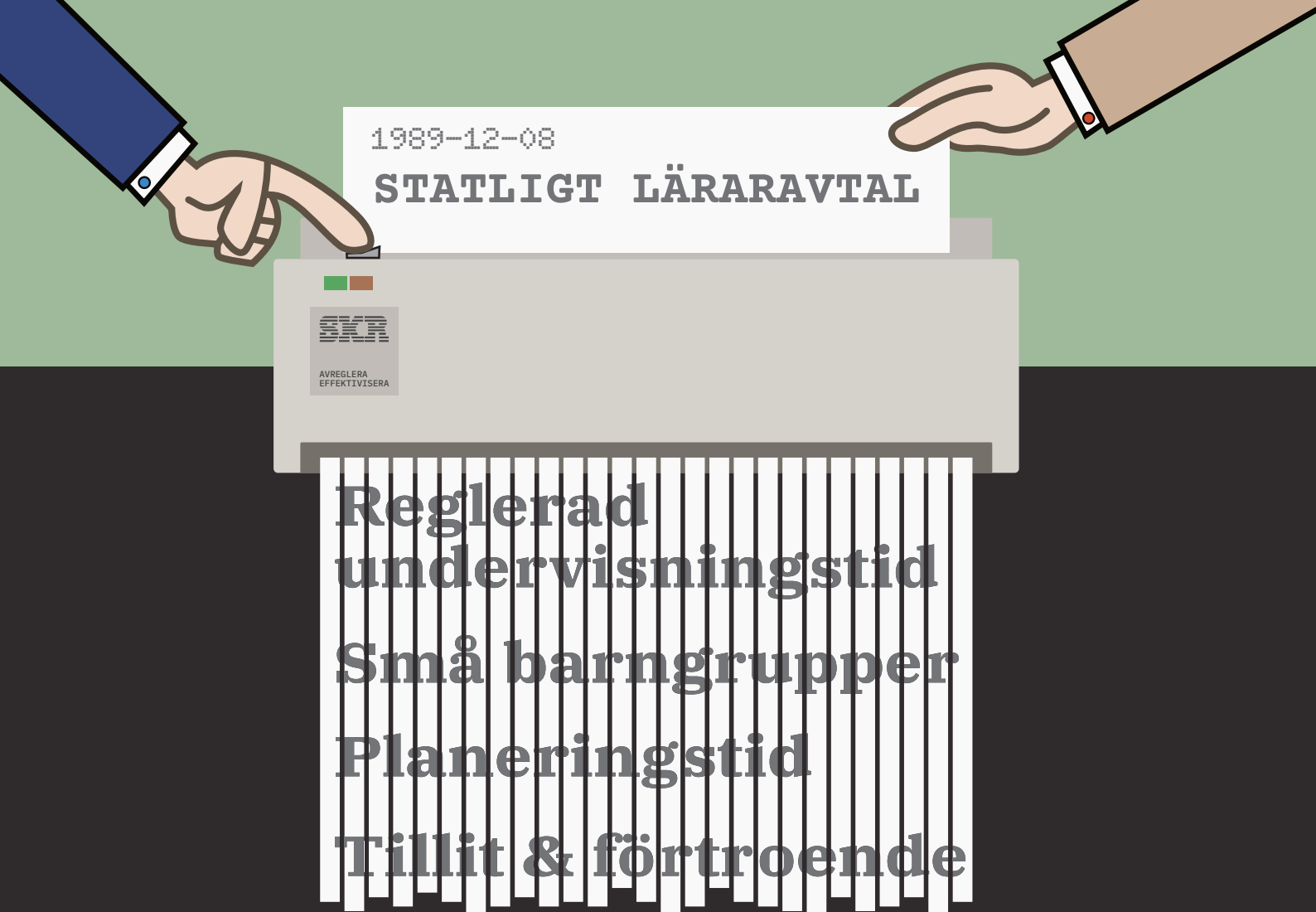

Dags att laga kollektivavtalet

Inget dokument betyder så mycket för hur lärare mår på jobbet som kollektivavtalet. I dagsläget finns inga regleringar av arbetsbelastning i avtalet, vilket till exempel ger arbetsgivaren möjlighet att öka lärares undervisningstid för att spara pengar. Det är dags att laga kollektivavtalet. Den första april i år har politikerna som bestämmer över den kommunala skolan chansen att göra det.

Tankesmedjan Balans är en politiskt oberoende tankesmedja som bryr sig om lärares arbetsmiljö. Vi skriver den här broschyren för att du som lärare ska lära dig mer om vad som påverkar din arbetsbelastning och för att du ska vara med och kräva reglering av dina arbetsuppgifter i kollektivavtalet. För dina elevers skull, för samhällets skull, men faktiskt allra mest för din skull. Du är värd att inte må dåligt på grund av ditt arbete.

Läraryrket var fantastiskt...

Som lärare i skolan och förskolan har du möjligheten att forma framtidens samhällsmedborgare genom att lära ut kunskap, fostra och ge omsorg. Men det är också farligt för hälsan att vara lärare. Enligt en undersökning från Arbetsmiljöverket är grundskollärare, fritidspedagoger och förskollärare de yrkesgrupper som upplever mest besvär på grund av sitt arbete. Även gymnasielärare har blivit ett allt mer stressigt arbete.

Sedan nittiotalet har läraryrket gått från att vara ett frisk-yrke till att vara ett risk-yrke. Försäkringskassan skriver i en rapport att sjukfrånvaron i förskolan och skolan ökade under nittiotalet och att det berodde på åtstramningar i samband med den ekonomiska krisen. Sedan dess har sjuktalen på grund av psykiska diagnoser som till exempel ångest, depression och stress ökat i takt med att glappet mellan krav och resurser ökat.

Men hälsoproblem uppstår ju långt innan lärare sjukskrivs. Sömnsvårigheter, svårt att koppla av på fritiden, nedstämdhet och andra symptom påverkar livskvaliteten för många fler lärare än de som till slut blir sjuka.

Men hur kan det ha blivit så här, när politiker hela tiden har sagt att de satsat på förskolan och skolan och att lärares arbetsbelastning ska minska? Vi tror att en del av förklaringen finns i de krav på effektivisering som politiker på olika nivåer lägger i sina budgetar, som gör att det som påstås vara en satsning i praktiken ofta är en nedskärning. Tillsammans med att politiker konsekvent ökat kraven på förskolan och skolan har de här effektiviseringskraven skapat en allt mer omöjlig arbetssituation för lärare, och för andra yrkesgrupper i skolan.

Lärares löner är rektorers största kostnad. När budgeten för att betala lärarnas löner inte ökar med lika mycket som lönerna ökar – eller som andra kostnader i förskolan och skolan ökar – måste rektorerna öka lärarnas arbetsbelastning. Det kan handla om en extra lektion i veckan, ett barn till i en barngrupp eller att resurserna för särskilt stöd minskar och lärare istället förväntas göra extra anpassningar i klassrummet så att eleverna klarar skolans mål.

Men går det att effektivisera mötet mellan lärare och elev så att samma eller bättre kvalitet kan nås trots att förutsättningarna i arbetet hela tiden försämras? Vi tror inte det och vi har aldrig hört någon politiker berätta om hur det ska gå till. Istället ökar tempot i arbetet, vilket leder till stress och i värsta fall riskerar att sluta med att lärare går in i väggen.

Ingen gynnas av att förskolan och skolan styrs på det här sättet – i synnerhet inte barn och elever – men ändå görs det inget för att förändra styrningen. En bidragande orsak är att för få lärare känner till innebörden av de skadliga reformer som gjordes under nittiotalet och som fortfarande lever kvar i lärares kollektivavtal.

Det vill vi i Balans ändra på.

Tankesmedjan Balans är en ideell förening, grundad 2017 av Åsa Plesner och Marcus Larsson. Vi skriver böcker och debattartiklar och föreläser om välfärdens styrning, med fokus på medarbetarnas arbetsvillkor. Gå in på vår hemsida tankesmedjanbalans.se för att läsa mer om vad vi gör, om vilka vi är och om hur du kan stötta oss.

...tills det inte längre var det!

Under några år i slutet av åttio- och början av nittiotalet ändrades spelreglerna för lärares arbete. Tre stora reformer: kommunaliseringen, fokus på budget i balans och friskolereformen, tog det svenska skolsystemet från att vara hårt statligt reglerat – till att bli ett av världens minst reglerade skolsystem. Gemensamt för de här reformerna var en övertygelse om att politiker genom sättet de styr kan få lärare att ta fram, använda och dela med sig av ständigt effektivare arbetsmetoder.

Kommunerna blev arbetsgivare

1989 tog den socialdemokratiska regeringen initiativ till att flytta ansvaret för skollärares arbetsvillkor från staten till kommunerna. Istället för att styra genom regleringar, blev statens roll att sätta mål/krav för skolan som kommunerna ska arbeta för att nå/klara. Regeringen menade att det här skulle leda till att skolan effektiviserades och att lärare skulle kunna hitta arbetssätt för att nå ännu längre i måluppfyllelse.

Många lärare var oroliga för att de regleringar av arbetsbelastningen, som till exempel en maximal undervisningstid (USK) som fanns i det statliga avtalet, skulle äventyras om kommunerna fick ansvar för skolan. Skolminister Göran Persson försökte lugna dem med att regleringarna istället skulle bli en del av kollektivavtalet mellan kommunerna och lärarfacken.

Istället för regler...

Under den statliga tiden fördelade staten resurser till skolan efter ett bestämt regelverk. Det fanns till exempel regler för hur stora klasserna fick vara. Om elevantalet blev större än vad regelverket tillät, fick skolan pengar för att starta en ny klass. Det här sättet att se på vad som skapar kvalitet i verksamheten genomsyrade tidigare hela välfärden, men den nya tron på effektivisering genom målstyrning gjorde, tillsammans med den ekonomiska krisen, att fokus istället flyttades till att kommuner och regioner skulle ha en ekonomi i balans.

Den här förändringen innebar att resurser inte längre anpassades efter verksamhetens behov. Istället fick lärare och rektorer i uppdrag att ändra arbetssätt så att lagar och regler kan följas oavsett resurstilldelning. Det är rektors uppgift att säkerställa att skollagen och arbetsmiljölagen följs, men det ska ske samtidigt som budgeten hålls. Vi är många som kan vittna om att när budgeten ställs mot skollagens skrivelse att alla elever som behöver det ska få stöd, eller arbetsmiljölagens skrivelse att ingen ska bli sjuk på grund av sitt arbete, då är det nästan alltid budget i balans som prioriteras.

...fick skolorna konkurrera!

Den moderatledda regering som tillträdde 1991 trodde att förskolan och skolan behövde avregleras ytterligare för att nödvändiga effektiviseringar skulle kunna göras ute i kommunerna. Konkurrens mellan olika aktörer förväntades leda till en mer effektiv resursanvändning inom hela skolsystemet eftersom aktiebolagsdrivna skolor som driver förskola och skola billigare än kommunerna kan få kommunerna att inspireras av deras billiga arbetsmetoder.

Trots att de här tre reformerna har mer än 30 år på nacken bestämmer de än idag spelreglerna för den pedagogiska verksamheten i landets förskolor och skolor.

Kollektivavtal – inte längre ett skydd...

Göran Persson hade lovat upprörda lärare att lärares arbetsvillkor skulle fortsätta att regleras i de kommunala avtalen, efter att skolan kommunaliserats. Bara några år efter kommunaliseringen började dock kommunerna att opinionsbilda för att ta bort det skydd mot ökad arbetsbelastning som följt med från den statliga tiden.

Svenska kommunförbundet (numera Sveriges Kommuner och Regioner, SKR) ville bland annat avveckla den reglerade undervisningstiden för lärare, ta bort lärares möjlighet att planera sina lektioner hemma och införa individuella löner. Ett av de främsta argumenten var att sådana förändringar behövde göras för att förskolan och skolan skulle kunna effektiviseras, och att skyddet mot ökad arbetsbelastning var ett hinder för att verksamheten skulle kunna utföras billigare och billigare, för varje nytt budgetår.

I sak hade Kommunförbundet såklart rätt. Om skolan ska kunna bli billigare måste kostnaden för lärare minska. Lärarlönerna är ju skolans största budgetpost. Och kommunerna fick sin vilja igenom. Under andra halvan av nittiotalet försvann regleringar av arbetsbelastning från kollektivavtalen vilka anpassades till målstyrningen och till kraven på ständig effektivisering.

Det här förändrade inte bara lärares arbetsvillkor, det ändrade grundsynen på lärarrollen och på vad som är god undervisning. Billigare pedagogik krävde att mer ansvar lades på eleverna. Arbetsmarknadens parter tog fram ett skolutvecklingsprogram där det ordagrant slogs fast att skolan behövde ändras så att eleverna i större utsträckning skulle lära sig själva och kontrollera att de lärt sig. Läraren skulle ta ett steg tillbaka.

Den reglerade undervisningstiden för lärare togs bort. I utbyte fick lärarna 10 % extra i löneökning. Den högre lönen skulle dock betala sig själv. Rektorerna fick inte 10 % mer i budget. Effektivare – läs billigare – pedagogik förväntades generera ekonomiskt utrymme för den extra löneökningen. De högre lönerna skulle dock inte komma alla lärare till del. Lärare som bidragit till skolans förnyelse skulle prioriteras. Individuell och differentierad lön infördes.

Fackförbunden fick igenom en protokollsanteckning i kollektivavtalet där det stod att undervisningstiden varken skulle öka eller minska. När så ändå skedde i några kommuner anmälde fackförbunden dessa till Arbetsdomstolen som dock dömde till kommunernas fördel. Det var nu fritt fram för arbetsgivarna att öka undervisningstiden för en hel kommuns lärare genom ett enda beslut.

Dagens kollektivavtal för lärare slår fast att lönen ska stimulera till förbättringar av verksamhetens effektivitet, produktivitet och kvalitet. Det finns krav på effektivisering av förskolan och skolan i princip varje kommunbudget. Statliga "satsningar" på förskolan och skolan handlar ofta om omfördelning av pengar eller om pengar som inte når fram till klassrummet.

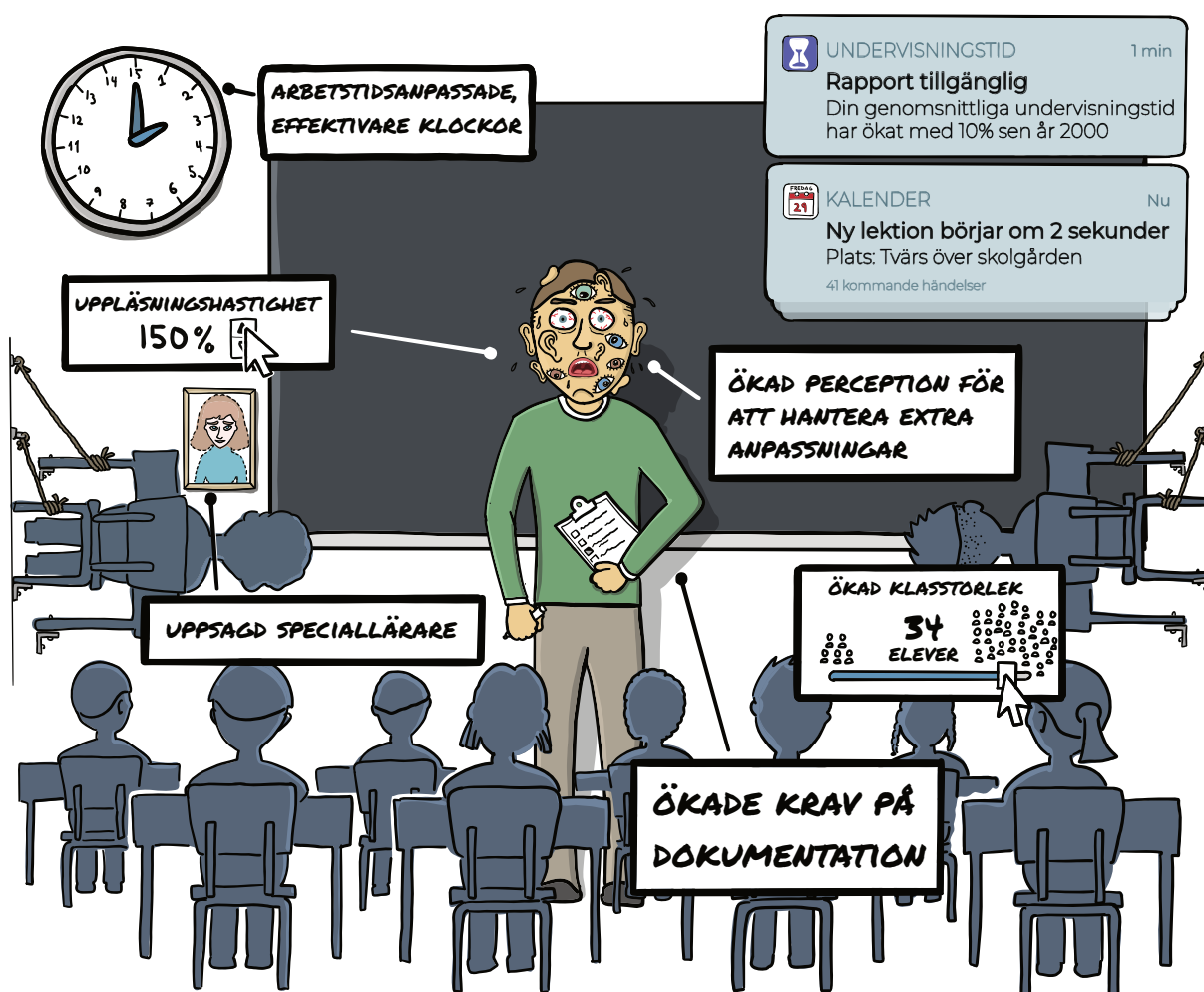
Som en konsekvens av den här styrningen har lärares undervisningstid ökat med ca 10 % sedan år 2000, samtidigt som fler arbetsuppgifter lagts till lärares arbetsbeskrivning. Oavsett vilka partier som suttit i regering eller i kommunens styre har lärares arbetsbelastning hela tiden ökat. Vi menar därför att arbetsbelastningen måste återregleras i lärares kollektivavtal.

...mot ständigt ökad arbetsbelastning!

Resurser är viktigt för att lärare ska kunna göra ett bra arbete, men lika viktig för arbetsmiljön är de krav som ställs på arbetet. Samtidigt som kommunpolitiker stramat åt resurser i budget har samhället höjt sina förväntningar på förskolan och skolan.

Det finns ett i det närmaste oändligt antal exempel på detta. Vistelsetiderna i förskolan har ökat och förskolans undervisningsuppdrag har förtydligats. En åtgärdsgaranti har införts för läsning, skrivning och räkning på lågstadiet. Kraven på administration och dokumentation har ökat. Rikspolitiker genomför hela tiden nya reformer som höjer lagkraven på förskolan och skolan, samtidigt som debattörer från olika politiska läger och intresseorganisationer tävlar om att föreslå nya samhällsproblem som utbildningssektorn skall lösa.

Om skolan varit reglerad hade de politiker som klubbar nya krav på skolan även behövt säkerställa att lärare ges rimliga förutsättningar för att leva upp till de nya kraven. I den målstyrda skolan kan istället politiker på kommunal och riksnivå lägga allt fler ansvarsområden på lärarnas axlar. Ansvar för att hitta effektivare arbetsmetoder så att allt mer hinns med under arbetstiden läggs sedan på lärarna, vilket såklart är ett behagligt upplägg för politiker.

Vad borde stå i avtalet...

Vi i Balans tror att kollektivavtalen måste återregleras, både för lärarnas och för elevernas skull och faktiskt också för rektorernas skull. Som det är idag får en kommunal skolas rektor ett uppdrag från staten att se till att verksamheten följer ett antal lagar och sedan resurser från kommunen för att leva upp till lagarna. Det blir dock allt mer uppenbart att de resurser som rektorer får inte räcker.

Föräldrar, elever, skolförvaltning och skolpolitiker förväntar sig ändå att alla elever ska få den hjälp de har rätt till. Vi förstår dem. Det står ju i lagen. Men när resurserna är knappa måste rektorer prioritera, något som ofta innebär att ställa olika lagar mot varandra. När skollagen ställs mot arbetsmiljölagen vinner ofta skollagen, och när skollagen ställs mot kommunallagen vinner ofta kommunallagen. Lärare får hela tiden mer och mer att göra.

Det är därför som kollektivavtalet behöver innehålla regleringar av vilka arbetsuppgifter arbetsgivaren kan lämpa över till lärarna. Mer undervisningstid är en sådan sak. Därför tycker vi att kollektivavtalet behöver innehålla ett tak för hur mycket undervisningstid en lärare ska kunna ha. Fler barn i barngruppen är en annan sådan sak. Det behöver därför finnas en övre gräns för barngruppers storlek på förskolan och en undre gräns för personaltäthet och förskollärartäthet.

Ett argument mot att reglera de här sakerna i kollektivavtalet är att det inskränker rektorernas möjlighet att leda och fördela arbetet på ett sätt som gynnar barn och elever. Den dokumenterat höga stressen och de höga sjuktalen i förskolan och skolan är dock ett bevis för att de målstyrda kollektivavtalen inte fungerat. Vi måste återgå till att skydda den viktigaste resursen i skolan - personalen.

Den svenska förskolan och skolan sticker inte bara ut när det gäller möjligheten att göra vinst på skattemedel syftade till skola. Vi skiljer oss även från många jämförbara länder vad gäller lärares kollektivavtal.

I Finland och Norge är lärares undervisningstid reglerad. Det finns regleringar för barngruppers och skolklassers storlek och det finns reglering av lärartäthet. De här länderna har valt att skydda lärarna. Sverige måste återgå till att göra detsamma och det är enligt svensk arbetsmarknadstradition i kollektivavtalet som sådant kan göras. Glädjande nog yrkar lärarnas fackförbund Sveriges Lärare på att sådana skrivelser lyfts in i kollektivavtalet.

Sveriges Lärare yrkar därför

- att tjänsteplaneringen stärks och kompletteras med nationellt reglerat tak för mängden undervisning liksom faktorer som skapar balans mellan undervisning och individuellt undervisningsanknutet arbete för varje enskild lärare samt att innehållet i undervisningsanknutet arbete definieras partsgemensamt på centrala nivå.
- att nationella riktlinjer tas fram för hur många elever en studie- och yrkesvägledare ansvarar för likväl som faktorer som skapar balans i arbetet mellan vägledning och individuellt vägledningsanknutet arbete.
- att skolväsendets förutsättningar och likvärdighet ska stärkas genom ökat statligt ansvarstagande för finansiering och resursfördelning, liksom ökad regelstyrning av skolväsendets kvalitetsfaktorer, tex grupp- och klasstorlekar.

...och hur får vi till det?

Sveriges Lärare krävde redan i förra årets avtalsrörelse återreglering av vissa delar av lärares arbetsbelastning men arbetsgivaren SKR vägrade att gå med på dessa. Varför agerade de politiker som styr SKR så, vill de inte lärarnas och skolans bästa? Det finns tyvärr ett tråkigt svar på den frågan: det är väldigt svårt att ändra på styrningen även om man vill.

Skolans styrning består av ett antal nivåer där den övre nivån reglerar den undre genom målstyrning. När vi träffar politiker och pratar om skolans styrning möts vi ofta av stor förståelse för att målstyrningen inte fungerar, men få politiker har konkreta förslag på hur skolan skulle kunna återregleras så att problemen kan åtgärdas. Det är inte lätt för en part – i det här fallet kommunpolitiker i SKR – att välja ett nytt sätt att styra om inte resten av nivåerna i styrkedjan gör detsamma. Samtidigt måste en förändring starta någonstans för att sedan kunna sprida sig till andra nivåer.

Efter många år av försämringar av lärares arbetsmiljö ifrågasätts kommunaliseringen av allt fler. Vi tror att det är nödvändigt för kommunernas framtid som huvudmän att kommunpolitiker visar sig villiga att ändra synen på reglering av lärares arbetsvillkor. Det finns bara en plattform där kommunerna har möjlighet att ändra styrningen utan att blanda in andra politiska nivåer och det är i kollektivavtalet. Om kommunerna fortsätter att motarbeta krav på regleringar av lärares arbetsvillkor bör huvudmannaskapet flyttas upp en nivå till staten och arbetsvillkoren regleras genom lagstiftning.

Marknadsskolan försvårar tyvärr en nödvändig förändring. De vinstdrivande aktiebolagsskolornas arbetsgivarorganisation Almega motarbetar reglering av lärares arbetsvillkor eftersom aktiebolagsskolornas vinst uppstår genom att de får betalt för kommunens ambitionsnivå – till exempel vad gäller lärartäthet och lärarbehörighet – men sedan väljer en lägre ambitionsnivå. Det räcker därför inte för Sveriges Lärare att vinna kampen mot SKR. Samma regleringar måste även tvingas in i de vinstdrivande skolornas kollektivavtal.

Strejk?

Lärarnas fackförbund har inte strejkat sedan målstyrningen och de oreglerade kollektivavtalen infördes. Det går således inte att veta vilken effekt en lärarstrejk skulle få för möjligheterna att pressa fram tuffare skrivelser än de som SKR erbjuder lärarna i ett första förslag på nytt kollektivavtal.

Den svenska modellen är inte utformad för att fackförbunden ska ha goda möjligheter att strejka sig till vinster, men det kan finnas andra skäl till att strejka än att man tror sig kunna vinna kortsiktiga segrar. Regeringen har uttryckt stöd för regleringar och vi upplever att det finns stor förståelse hos väljarna för att lärare ska kunna göra ett bra jobb utan att drabbas av arbetsrelaterad ohälsa. Om SKR vägrar att ge efter för Sveriges Lärares krav på reglering av arbetsvillkor kan det vara läge för facket att ta ut medlemmar i strejk för att visa medlemmar, politiker och andra att nu får det vara nog.

En avslutningshälsning från facket

Den här broschyren finansieras av privatpersoner som stöttar Balans ekonomiskt. Fackförbundet Sveriges Lärares politiska program innehåller många av de förslag på förändringar av förskolans och skolans styrning som tankesmedjan Balans drivit länge. Därför ger vi Hanna Garberg, förtroendevald för Sveriges Lärare i Stockholm, möjligheten att avsluta med ett fackligt perspektiv på avtalsrörelsen 2025.

Du som läser kanske är nyexaminerad eller så har du satt betyg i tre olika betygssystem. Du kanske har fått ditt första pirriga vikariat eller så har du varit trogen din arbetsgivare så länge att de 19-åriga barnskötarna tangerar din lön. Du kanske känner att yrket du valt förändrats till det sämre och att det är något som skaver. Hur blev det så här?

Svaret finns pedagogiskt förklarat i den här broschyren genom en historisk återblick på de politiska felbeslut som format dagens skola. Vår avreglerade skola är idag ett fabriksbolv där arbetsgivaren i just din kommun i avtal efter avtal givits fritt spelrum att blanda och ge precis som de vill vad gäller tid för undervisning, planering och efterarbete. Detsamma gäller huruvida det finns pengar "i budget" till läromedel eller för att anställa den där specialläraren. Den här fabriken är ett hån mot de som arbetar där och ett svek mot de barn som drabbas.

Undervisningens betydelse har minskat för varje år och i stället sitter vi på möten och utvärderar enkäter som beställts som åtgärd för att utvärdera andra enkäter. Var är vår yrkesstolthet? Vi är lärare. Lärare. Vi har i många år förlitat oss på arbetsgivarnas och tyvärr ibland inkompetenta lokalpolitikernas goda vilja men vi har nått vägs ände. Det räcker inte att be huvudmännen om hjälp, vi måste ha ett kollektivavtal som bevakar och begränsar. Utan regleringar av vårt kärnuppdrag och begränsningar av politisk klåfingrighet är vi förlorade.

Avtalsrörelsen är igång och Sveriges Lärares yrkande är starkt. Vi yrkar bland annat på att du ska hinna planera din undervisning och att det inte ska gå att trycka in ytterligare en bänk i ditt redan överfulla klassrum. Det är helt rimliga krav som politiker på nationell nivå skriver under på, utredning efter utredning håller med om och, ännu viktigare - svenska folket har vår rygg. Vi slog ihop de två tidigare lärarfacken av en anledning, nämligen att vi skulle bli starkare och vassare tillsammans.

Nu har vi chansen att visa att vi menar allvar. Vi är lärare. Det är dags att vi tar striden i årets avtalsrörelse.

*Hanna Garberg, förtroendevald
Sveriges Lärare i Stockholm, en av
grundarna av Instagramkontot
"Stockholms skolor larmar"*

